

Mariàngela Vilallonga, Margarida Casacuberta, Anna Perera Roura, eds.
La construcció literària del territori. Costa Brava i Empordà. Estudis i Documents, 3. Girona: Universitat de Girona/ Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2018, 328 p.

MARIA DASCA BATALLA
Universitat Pompeu Fabra
maria.dasca@upf.edu

DOI: [10.31009/anuaritricat.2019.i9.10](https://doi.org/10.31009/anuaritricat.2019.i9.10)

Data de recepció: 15 d'octubre de 2019

El volum *La construcció literària del territori. Costa Brava i Empordà*, dedicat a la literatura feta des de i sobre l'Empordà i la Costa Brava, és el resultat del primer congrés sobre literatura i corrents literaris, celebrat a la Universitat de Girona l'octubre de 2015. Dues de les editores del volum, Mariàngela Vilallonga i Margarida Casacuberta, són codirectores del projecte «Literatura y corrientes territoriales II», en el marc del qual s'inscriu la iniciativa del congrés, desenvolupat a l'Institut de Llengua i Literatura de la Universitat de Girona, on també treballa la tercera editora del llibre, Anna Perera Roura. El llibre que en resulta, de caràcter miscel·lani, s'afegeix als 3 volums editats per Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, dedicats a Joaquim Ruyra, a la novel·la *Josafat*, de Prudenci Bertrana, i a l'edició del *Diplomatari* d'entre 1373 i 1409, que testimonia la relació entre Francesc Eiximenis i la Casa Reial.

Més enllà de la trobada acadèmica que serveix de punt de partida al llibre, la iniciativa s'emmarca en un context més ampli, que inclou nombroses activitats de recerca i divulgació concernents la interrelació entre els estudis literaris i els geogràfics. Concretament, el vincle entre literatura i territori ha estat l'eix vertebrador de plataformes com Espais Escrits o Endrets, de projectes com «Geografies Literàries 3.0 (2019-2020)», de la Universitat de València o de grups com TEXTLICO, de la Universitat de Vic-Central de Catalunya, i de les activitats organitzades per les càtedres Josep Pla, Maria Àngels Anglada i Carles Fages de Climent de la Universitat de Girona, entre d'altres. El resultat més visible d'aquesta orientació, que ha rebut el suport d'institucions culturals i educatives, s'ha concretat en la publicació d'estudis com el que ens ocupa, en què s'aborda, d'una banda, la representació del territori en l'imaginari artístic i, de l'altra, la incidència del territori en la creació. Anant una mica més enllà, podem situar el llibre *La construcció literària del territori. Costa Brava i Empordà* en l'encreuament entre diversos corrents crítics que comparteixen l'interès per la interpretació interartística dels llocs. Més concretament, podem relacionar-lo amb l'aproximació geocrítica de Bertrand Westphal (el qual participa en el volum), els estudis de geografia literària de Franco Moretti i Michel Collot, i, finalment, l'aproximació geopoètica de Michel Deguy i Kenneth White. El llibre, en conjunt, no pretén revisar el marc teòric aportat per la bibliografia crítica sinó sintetitzar, amb diversos estudis de casos, aproximacions varies a l'anàlisi de com la literatura (catalana i, en menor grau, francesa i anglesa) ha construït un determinat imaginari de la Costa Brava i l'Empordà.

En la introducció al volum les tres editores destaquen la significació del paisatge (del paisatge entès com a construcció cultural feta en el marc d'uns pressupòsits romàntics) en la construcció de la catalanitat. Com és sabut, la Renaixença, a través de plataformes com els Jocs Florals, contribuï a la simbolització d'espais naturals, els quals passaren a adquirir un valor civico-polític; aquesta operació és la que feu possible la monumentalització de determinats llocs emblemàtics del paisatge i, en menor mesura, de la ciutat. Les terres gironines, amb la Muntanya, la Costa Brava i l'Empordà, seran elements claus en aquesta àmplia operació de construcció simbòlica endegada a mitjan segle XIX.

El llibre està dividit en quatre parts: «Literatura i territori: marc general i aspectes teòrics», «A banda i banda de la frontera», «La descoberta de la Costa Brava» i «Les transformacions del paisatge». Mentre que la primera part té com a objectiu establir algunes orientacions de caràcter general sobre el marc d'anàlisi adoptat en el llibre, les tres següents apleguen estudis centrats en casos concrets, que inclouen temes com l'aproximació literària a l'espai transfronterer (part 2), la creació de la denominació *Costa Brava* i la seva explotació tant des del punt de vista turístic com literari (part 3), i les transformacions, en la literatura de la segona meitat del segle XX i d'inicis del XXI, de l'imaginari sobre l'Empordà i la Costa Brava (part 4).

La primera part compta amb les aportacions de dos geògrafs reconeguts, Bertrand Lévy, que revisa les relacions entre la cartografia i els estudis literaris, i sospesa els avantatges i les mancances d'aquestes aproximacions interdisciplinàries a partir de la contraposició entre el mapa geogràfic i el *logos* literari, i Bertrand Westphal, que valora les possibilitats que té la literatura de metaforitzar l'espai i crear realitats possibles, centrant-se en conceptes com «món» i «territori» i relacionant-los amb la Mediterrània. A continuació Lluís Muntada analitza la capacitat de la literatura de crear espais ficticis a partir de tres obres diferents: *Spoon River* (1915), d'Edgar Lee Masters, l'*Aleph* (1945), de Jorge Luis Borges, i *Le Long Voyage* (1964), de Jorge Semprún. Finalment, Margarida Casacuberta estudia la construcció d'identitats territorials en tres contextos: la literatura de viatges a Catalunya de finals del XVIII i d'inicis del XIX, l'excursionisme i els certàmens dels Jocs Florals durant la segona meitat del XIX, i l'elaboració del mite de la Muntanya en oposició a la idea de la Barcelona-Ciutat a inicis del XX.

La segona part està integrada per tres estudis que exploren les relacions entre la Catalunya Nord i la Catalunya Sud a través de l'obra de tres escriptors: Joan-Daniel Bezsonoff, Vicenç Pagès Jordà i Maria dels Àngels Vayreda. El primer estudi, de Josep Marqués, tracta la representació del Rosselló en la *Guia sentimental de Perpinyà* (2015), de Bezsonoff, des de la perspectiva del gènere autobiogràfic i de l'ús del component subjectiu. A continuació, Pep Sanz compara la representació de l'espai fronterer en la novel·la *Dies de frontera* (2014), de Pagès Jordà, i el polar *Les filles de la Jonquera* (2010), de Renaud Rebarby, focalitzant-se en quatre temes: el comerç, l'*espagnolade*, l'exili i el multilingüisme. Finalment, Assumpció Heras analitza la recreació de la Figueres de la guerra i la postguerra a *Encara no sé com sóc* (1972), de Maria dels Àngels Vayreda, a partir del comentari de diversos fragments de la novel·la.

La tercera part inclou tres estudis centrats en el paper de la literatura en la creació del nom *Costa Brava* i el desenvolupament d'activitats econòmiques i turístiques que en facilitaren la promoció i el reconeixement. En el primer text, de Narcís Figueras, que, pel seu abast i aprofundiment, proporciona el marc contextual a la resta d'articles de la secció, esclareix la història relativa a la denominació. En un primer moment, Figueras desbrossa la trajectòria del «pare fundador» del topònim, Ferran Agulló, que l'utilitzà per primer cop el 1908 a la *Veu de Catalunya*, a partir de la lectura de la seva obra poètica i periodística, i de la incidència de l'obra agullonenca en la literatura i pintura de l'època. A continuació, analitza els principals punts de l'«operació Costa Brava» (1907-1930) tenint en compte fenòmens com el balnearisme i l'estiueig, i incidint en factors com els interessos econòmics de la Lliga i l'assumpció, per part del catalanisme, del turisme com a catalitzador politicocultural. Finalment, recorda com el terme, desproveït de la càrrega politicocultural que havia adquirit en els anys 30, és reprès en la postguerra, en la guia que, en castellà, li dedica Josep Pla el 1941, o en el moment de la seva incorporació en el Registro de Denominaciones Geoturísticas, creat el 1964.

En el text següent Andratx Badia analitza la relació de Josep M. de Sagarra amb el Port de la Selva i explica l'evolució, en la seva obra narrativa i teatral, de la mirada que projecta envers l'espai costaner. Així, l'autor de *Vida privada* en un primer moment s'interessa per aquells elements del paisatge mariner que, en contraposició a l'espai urbà, poden ser associats al primitivisme, mentre que després retrata un paisatge amb el qual els personatges s'identifiquen, el tractament del qual permet d'obrir nous horitzons creatius. En el darrer text de la secció, Miquel Berga parla de la relació de dos britànics, John Langdon-Davies i Nancy Johnstone, amb Sant Feliu de Guíxols (el primer) i Tossa de Mar (la segona) durant els anys 30. Ambdós autor publicaren llibres que contribuïren a la difusió no només de la Costa Brava sinó de la cultura i la societat catalana, reflectint, en una escriptura que serà estroncada per la guerra, alguns dels mites i de les idealitzacions posades en circulació pel Noucentisme.

Per acabar, la quarta part aplega quatre estudis que incideixen en les transformacions que ha experimentat el paisatge en la representació que n'ofereixen Joan Brossa, Aurora Bertrana, Vicenç Pagès Jordà, Adrià Pujol i James Graham Ballard. Així, Glòria Bordons observa la mirada amb què Brossa, que havia treballat a Lloret de Mar, reflecteix, critica i ironitza el que veu, tot resseguint la correspondència que l'escriptor mantingué amb l'holandesa Madelon Zuyderhoff. Isabel Marcillas, després, analitza el xoc entre les formes de vida tradicional dels pescadors i l'arribada del turisme en la novel·la *Vent de grop* (1967), d'Aurora Bertrana, una ficció de temàtica sentimental plena de referències a la realitat de l'època. Per la seva part, Maria Puig compara el tractament del paisatge empordanenc en la novel·la, ja estudiada per Pep Sanz, *Dies de frontera* (2014), de Pagès Jordà, i en el dietari, molt ric lingüísticament, *Escarfalata de l'Empordà* (2011), de Pujol, tot partint de la idea d'un jo-lloc, un jo que subjectivitza l'espai viscut. El que, al seu entendre, comparteixen els dos autors és l'aproximació nostàlgica a un espai que, en ser objecte de profundes transformacions, és vist des d'un sentiment de pèrdua. L'obra de l'anglès James Graham

Ballard centra el darrer estudi del llibre, de Joan Masnou. Ballard estiuejà a Roses entre 1970 i 1975. Aquesta experiència fou recreada en l'imaginari contrautòpic del recull *The Kindness of Women* (1994), dos contes del qual es basen en episodis autobiogràfics, i de la novella *High-Rise* (1975), plena de referències tecnològiques i amb influències de la psicopatologia i la sociologia.

Com apuntàvem a l'inici, el llibre obre camins i permet, a través del tractament de diverses èpoques, gèneres i literatures, comprendre millor la capacitat de la literatura de donar veu (i gruix simbòlic) a una parcel·la del territori català. En aquest sentit entronca amb diverses iniciatives que han arrelat amb força arreu dels Països Catalans, que responen a múltiples ambicions: fer mapes i rutes literàries, reflexionar sobre el paper del lloc en la creació, analitzar mites i símbols de territori concrets, estudiar la creació de llocs de memòria, tractar la incidència de l'art en l'espai, etc. Reça veure, tanmateix, que en el llibre hi manquen autors importants, com Josep Pla, o Maria Àngels Anglada, grans creadors, sense dubte, d'espais literaris empordanesos. Per bé que aquesta llacuna es deu al caràcter miscel·lani del llibre —resultat, recordem-ho, d'un congrés—, caldria plantejar-se la possibilitat d'elaborar una monografia que respongués a uns criteris més planificables, tant pel que fa a la tria del autors, com de les obres o, fins i tot, de les aproximacions teòriques a l'anàlisi de cada representació. Fer-ho ajudaria a comprendre millor l'ara i aquí d'una línia d'estudi que ha esdevingut fonamental en la recerca literària catalana.